

*Ліна Стороженко
м. Київ, Україна*

ЛЮДИНА ЯК ФІЛОСОФСЬКИЙ ФЕНОМЕН У ТВОРЧОСТІ БОРИСА ТЕНЕТИ

Виникнення екзистенціалізму як філософського напрямку зумовлене філософським вираженням глибоких моральних та соціальних потрясінь, що випали на долю західної цивілізації початку минулого століття. Катастрофічність подій новітньої історії, тривожні симптоми світового суспільно розвитку не можуть не позначитися і на утвердженні нової української філософської думки.

На фоні звичних, на перший погляд, усталених норм життя, традиційних моралі та релігії на вітчизняному ґрунті з'являються так звані деструктивні «елементи», які годі збагнути розумом: жорстока соціальна нерівність, непевність у майбутньому, передчуття неминучих історичних катаклізмів тощо. Актуальним серед низки тогочасних проблем для осмислення особистості є і питання сутності людини: «уже в трьох відомих людинознавчих запитаннях Канта – «Що я можу знати? Що я маю робити? На що я маю сподіватися?» - відтворено всю багатомірність сутнісної проблематизації людини як універсальної істоти» [2, с. 350].

Дослідження людини першої третини ХХ століття «з погляду місця її у світі та її ставлення до світу» [2, с. 350], як уособлення суспільства, що втратило духовні орієнтири, знаходить своє відображення не тільки у філософських працях, а й у вітчизняному художньому слові як органічній складовій європейського літератури.

Серед яскравих представників українського літературного екзистенціалізму чільне місце займає Борис Тенета (1903–1935 рр.), творче життя якого заслуговує глибокого ґрунтовного дослідження. Художній доробок письменника, як і творчість членів літературно-мистецького угруповання «Ланка-МАРС» (Б. Антоненко-Давидович, В. Підмогильний, Є. Плужник, І. Багряний, М. Галич, Г. Косинка, Д. Фальківський та ін.), до складу якого входив Борис Тенета, відзначена мистецькими пошуками нових ідейно-естетичних критеріїв та нових шляхів їх реалізації. Передусім, це стосувалося вище згадуваної проблеми людини та її сутності, відображення людської свідомості, що розширювала межі реальності.

Домінантною ознакою творчості Бориса Тенети є прагнення до зображення особистості в суперечливій суб'єктивно-об'єктивній парадигмі психоаналітичної інтерпретації людини в екзистенційному вимірі. Взірцевими у цьому плані вбачаємо малу та середню прозу автора – «Місто» (1926 р.), «Гармонія і свинушник» (1927 р.), «Мусема» (1927 р.), «Ненависть» (1930 р.) та ряд інших творів, сповнених симбіозом сенсу існування людини, пізнання

нею самої себе та осмислення трагічності свого статусу, як істоти, вирваної з природи й приреченої на відчуження. Так, алегорична назва повісті «Гармонія і свинюшник» тотожна образам буденної реальності першої третини ХХ століття, а життя головної героїні з символічно-алегоричним ім'ям для української літератури (Катерина) є своєрідною протидією жорстокому соціуму, його законам та моралі, й «...певно тому, що немає ритму єдиного між людьми, то іноді немає ладу в середині самої себе... Так іноді хочеться кричати від болю...» [3, с. 101]. Через образ Катерини Борис Тенета осмислює всю трагічність статусу людини, якій не підвладно щось змінити у світі: «Знаєш мені часто уявляється така картина. Свинюшник. Ми всі стоїмо там по коліна в болоті. Є десь сонце... Є... Бо пробивається крізь щілину й навіть болото золотить, а навколо в теплом багні лежать свині і задоволено хрюкають... Вони нюхом добре чують все нове й свіже, переможне і лізуть туди, несучи за собою свій свинюшник» [3, с. 44].

Лейтмотивом майже всіх творів Бориса Тенети є самотність, яка спонукає людину до роздумів, змушує замикатися в собі. Проте цей лейтмотив постійно супроводжується іншим, певною мірою визначальним, що підтверджує наявність у творчому доробку письменника елементів екзистенціалізму, – мотив смерті у найрізноманітніших варіаціях. Адже боротьба Тенетиних персонажів з чужим ворожим для них середовищем виявляється нерівною, і вони, перебуваючи на межі життя і смерті, часто, змушені залишити цей світ. У даному випадку через екзистенціал смерті, як закономірний результат вчинків героїв, акцентується увага на абсурдності життя людини. Так, головний герой твору «Ненависть» Гнат Власенко, командир червоного ескадрону – єдиний, залишившись живим, за іронією долі, полоненим потрапляє до своїх. Проте він не може довести, що дійсно є бійцем Червоної армії, і, маючи можливість втекти, не наважується цього зробити: «Я не боюся смерті. Але померти від руки своїх – безглуздо, смішно... Знати, що твоя смерть нічого не варта... Невже, справді, він загине так безглуздо і непотрібно. Така безглузда смерть!» [5, с. 19]. Письменник через призму власного естетичного світобачення синтезує в художньому образі емоційний еквівалент існування людини в дійсності.

Крізь призму філософії морального вибору, що є основою творчої спадщини Бориса Тенети, автор осмислює долю людини в сучасному світі, а герої його творів знаходяться у безперервному пошуку сенсу життя, осмислюють внутрішнє «я». Так, міркуючи над своїм існуванням після переїзду до міста, головний герой оповідання «Місто» констатує, що тепер для нього навіть смерть батьків всього лише епізод. У його душі сум'яття – невже і смерть сестри з часом «стане епізодом? Може, через 10–12 років, сидячи в теплій кімнаті, я скажу, закурюючи: – А в 192... (такому-то) році у мене сестра вмерла, це було саме тоді, як приїздив театр Франка... Гарний був

театр а-х-х-а (позіхну)... І забуду я про довгі зимові вечори, про голод і злидні забуду я, і про серце шматочками на підлозі, і про нерви вузликом зв'язані. Забуду про все...» [4, с. 21]. Розірваність свідомості персонажа, амбівалентність психіки героїв є головним принципом у побудові образів та розумінні філософської концепції людини Борисом Тенетою.

Письменник належить до тих митців, творчість яких легко сприймається, проте глибину рецепції його художнього доробку не завжди легко досягнути. Його творчість, особливо поезія, сповнена думок та емоцій, які допомагають розкрити драму людської душі:

Дні біжать і гаснуть у минулім,
У кайданах людяний мій гнів.
Ах, чому мої пісні – не кулі?
Я б тоді не так поговорив.
Я б сказав... та що тепер я можу?
Сплять слова холодні на сторожі,
Вічні в серці – холод і зима... [6, с. 7].

Ліричний герой, втративши внутрішню гармонію, залишився сам на сам з світом думок і переживань у складній ворожій йому дійсності. Письменник показує абсолютну незахищеність людини, яка, прагнучи вирішити нагрілі питання, опиняється у світі зла. Все це відповідає психології, свідомості, духовним потребам сучасної автору особистості, тогочасним світовим філософським антропологічним концепціям.

Відтак, Борис Тенета, орієнтуючись на загальнолюдські проблеми, європейську філософську думку, своєю творчістю репрезентує високий національний потенціал перед українським читачем першої третини минулого століття, який «українці потребували європейської книжки рідною мовою, не кажучи вже про самих письменників, що інтенсивно намагалися віднайти нові шляхи для розвитку національної літератури» [1, с. 1].

Список літератури: 1. Мовчан Р.В. Підмогильний – перекладач / Р. Мовчан // Українська мова і література. – 2001. – № 5. – С. 1–2. 2. Табачковський В. Особистісні виміри людського: духовність, свобода, творчість, моральність // Філософія: Світ людини. Курс лекцій: Навч. посібник / В.Г. Табачковський, М.О. Булатов, Н.В. Хамітов та ін. – К.: Либідь, 2003. – 432 с. 3. Тенета Борис. Гармонія і свинушник / Борис Тенета. – К.: Держвидав України, 1928. – 103 с. 4. Тенета Борис. Місто / Борис Тенета // Життя й революція. – 1926. – № 6. – С. 17–21. 5. Тенета Борис. Ненависть / Борис Тенета. – Дніпропетровськ: Зоря, 1930. – 32с. 6. Тенета Борис. Ти сидиш в задимленій кімнаті... / Борис Тенета // Життя й революція. – К. – 1926. – № 9. – С. 7.